

velikanske korake, s katerimi omikano človeštvo hiti proti strašnemu propadu!

Aleksandra Serše

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Zgodovini.ce 1, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2003, 315 strani

Monografija V pričakovanju stabilnega denarnega sistema obravnava odnos ljudi v habsburški monarhiji in s tem tudi v slovenskih pokrajinah, do denarja; njegova vrednost, ponudba in oblika so se spreminjali s številnimi denarnimi reformami, uvedenimi v želji po utrditvi denarnega sistema.

Knjiga je nekoliko predelana doktorska disertacija z naslovom Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848–1914) avtorja Andreja Pančurja, zaposlenega na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Njegovo delovno področje so gospodarski in socialni nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, postavljeni v širši okvir takratnih avstrijskih in tudi svetovnih nazorov. Za bralca je seveda najzanimivejša povezava s takratno aktualno politiko na deželni, pa tudi na državni ravni.

Knjiga je izšla kot prva edicija nove knjižne zbirke Zgodovinskega društva Celje *Zgodovini.ce*, v kateri izhajajo dela mlajših raziskovalcev slovenske zgodovine, ki se nanašajo na zgodovino Celja in okolice ali pa po konceptu sodijo v kategorijo tistih z novim, svežim pristopom v slovenskem družboslovju. Urednik zbirke je Aleksander Žižek, to pa je zagotovilo, da bodo v zbirki objavljene res zanimive teme.

Monografija v slovenskem knjižnem prostoru prvič na pregleden način prikazuje monetarno in z njo povezano fiskalno politiko v habsburški monarhiji. Njena glavna novost sta celosten prikaz in analiza zapletenega odnosa ljudi do različnih vrst denarja v nestabilnem denarnem sistemu.

Habsburška monarhija je v 19. stoletju na denarnem področju doživela mnoge vzpone in padce. Zadnji cikel težav se je začel z revolucionarnim letom 1848, s katerim se tudi začenja navedeno delo. Ker je za pravilno razumevanje takratnih dogodkov nujno potrebno poznati tudi zgodovino predhodnih dogodkov, se je avtor odločil v drugem poglavju obširneje predstaviti avstrijski denarni sistem v desetletjih pred revolucijo 1848. Seznanimo se s temeljno enoto avstrijskega denarnega sistema, goldinarjem konvencijske valute, z nastankom papirnatega denarja, predstavljen je Greshamov zakon, katerega moto je: slab denar izpodriva dobrega. Zaradi tega zakona je srebrni denar vse bolj začel izginjati iz obtoka, ker so ga ljudje tezavrirali, pretapljali ali odnašali v tujino. Leta 1811 je država z devalvacijo zelo zmanjšala količino denarja v obtoku. Stari papirnati denar so zamenjali za novega (novi zamenjalni bankovec) v razmerju 5 : 1. Kljub tako radikalnemu posegu je bila devalvacija re-

alno še vedno premajhna. Zaradi negotovih političnih razmer in ponovnih vojaških operacij 1813/15 je bila država prisiljena tiskati nove emisije papirnatega denarja (dunajska valuta). Ljudje so imeli slabe izkušnje s papirnatim denarjem in po avtorjevih ugotovitvah bi lahko država ponovno omogočila zaupanje v denarni sistem samo z opustitvijo dotedanjega sistema državnega papirnatega denarja in z ustanovitvijo centralne banke, ki bi bila neodvisna od države. Ustanovljena pa je bila 1816. Privilegirana avstrijska narodna banka in v predmarčni dobi se je med njo in državo razvilo prepleteno razmerje odvisnosti. Odvisnost države od posojil narodne banke se je še povečala med zunanjepolitičnimi krizami, ko so se povečali izdatki za vojsko in se je hkrati zmanjšala kreditna sposobnost države in s tem možnost za najemanje ugodnih posojil.

Poleg vojn proti Napoleonu je bilo najbolj kritično obdobje od leta 1848 do konca 60. let 19. stoletja. Vojne in revolucije so povzročile resne denarne krize. Na vse so se ljudje odzvali precej podobno: s paniko na borzi, navalali na denarne ustanove, menjavami papirnatega denarja za kovance in navsezadnje razglasitvijo nekonvertibilnosti bankovcev zaradi velikih dolgov države pri narodni banki. Manj vredni papirnati denar je iz denarnega obtoka začel izpodrivati več vredne srebrnike in kmalu še kovan drobiž. Ker je kovancev vedno bolj primanjkovalo, so se ljudje zatekali k samopomoči: bankovce za 1 gld. so pretrgali na polovico (vredna 30 kr.) ali četrtine (vredna 15 kr.). S tako ustvarjenimi bankovci ("flika") so nadomestili pomanjkanje srebrnikov za 20 kr. in 10 kr.; te je tudi država štela za zakonito plačilno sredstvo vse do leta 1854. Država pa je na težave odgovarjala z izdajanjem novih vrst kovanega in papirnatega denarja. Pri nakupu kovancev s papirnatim denarjem je bilo potrebno odšteti srebrno ažijo, ki je leta 1861 dosegla celo 52 %. Takratni finančni minister je bil prepričan, da je vrednost papirnatega denarja mogoče stabilizirati na podlagi uravnoveženega proračuna. Red v financah je pogoj za stabilnost papirnatega denarja in narobe. Oboje pa je mogoče doseči le na podlagi zaupanja v državo.

Vsaka dolgoročna denarna reforma se je morala spoprijeti s problemom odnosa med državo in narodno banko. Država je namreč z nadzornimi organi, ki jih je imenovala v vodstvo narodne banke, nad banko izvajala učinkovito kontrolo. Javnost je odločno zahtevala neodvisnost narodne banke od državne uprave, ker bi bilo le tako mogoče preprečiti, da bi banka popustila pred pritiski države in bi ta posojala papirnati denar brez zanesljivega bančnega kritja. Tako je vlada izpolnjevala finančni načrt, po katerem naj bi do leta 1866 poplačala svoje dolgove pri narodni banki (zmanjšanje števila bankovcev v obtoku). Vse to je namreč vodilo v splošno gospodarsko depresijo, ki so jo poglobile še krizi tekstilne in železarske industrije ter zaporedne slabe letine.

V teh razmerah (zunanje in notranje politične krize) so si ljudje želeli čimprejšnje ureditve vseh anomalij obstoječega denarnega sistema. Ker je habsburška monarhija šele proti koncu 60. let 19. stoletja

začela učinkovito urejati svoje finančne težave, so se denarne razmere lahko utrdile šele v 70. letih 19. stoletja. Vendar so se hkrati pojavili novi problemi. Zaradi hitrega padanja cen srebra in odprave prostega kovanja srebrnikov je Avstro-Ogrska leta 1879 tako rekoč prešla na papirnato valuto. Ker je vrednost avstrijske papirnate valute glede na tujo zlato valuto občutno nihala, se je pozornost javnosti usmerila na dilemo: izbire najustrežnejše (zlate, srebrne, bimetalistične ali papirnate) valute. Habsburška monarhija je leta 1892 izvedla reformo, in uvedla zlato kronsko valuto. Tako je novi denarni sistem v letih pred prvo svetovno vojno končno dosegel težko pričakovano stabilnost.

Šele prva svetovna vojna je ponovno omajala obstoječi denarni sistem, a to je, kot avtor končuje svoje znanstveno delo, "že povsem nova zgodba".

Bojana Aristovnik

Mateja Jeraj, Slovenke na prehodu v socializem, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, 360 strani

Rezultati raziskave zgodovinarke Mateje Jeraj, ki jih je objavila v svoji knjigi, se ukvarjajo z ženskim vprašanjem v kontekstu politične zgodovine. Ženska kot mati, kot gospodinja, kot kmetica, kot politična aktivistka, kot vernica ali kot feministka. Ženska v različnih družbenih vlogah in položajih na prehodu iz enega političnega, gospodarskega in kulturnega sistema v drugega. Ženska na prehodu iz prve Jugoslovanske države v drugo, in kar je ključno v ideološkem smislu, ženska na poti iz kapitalističnega v socialistični sistem.

Avtorica se posveča predvsem položaju in vlogi žensk v Sloveniji v letih 1945–1953. Gre za izredno zanimivo obdobje, v katerem so po koncu vojne, ob razvoju ljudske oblasti, petletki, razcepu s Sovjetsko zvezo in iskanju lastne poti nastajali temelji socialističnega obdobja. Vendar se zaradi primerjalno zastavljene študije Jerajeva posveča tudi obdobju pred drugo svetovno vojno. V uvodnem poglavju knjige – *Slovenke v prvi Jugoslaviji* – predstavlja prvo objavljeno pregledno študijo o zgodovini Slovenk v tem času, in to upošteva zakonodajo, izobraževanje, zaposlovanje, društveno življenje, predvsem pa prizadevanje za enakopraven položaj v družbi.

Druga svetovna vojna je zajeta predvsem v poglavju *Odnos KPJ do ženskega vprašanja med drugo svetovno vojno* in je del širšega drugega poglavja knjige, poglavja *Komunistična partija Jugoslavije in žensko vprašanje*. Vojni dogodki namreč ne predstavljajo bistvenega dela razprave, bralcu so predstavljeni predvsem z njihovimi posledicami.

Iz vojne je v Sloveniji kot najmočnejša politična sila izšla Komunistična partija. Zato je ključni del raziskave avtorica knjige posvetila odnosu, ki ga je le-ta

imela do žensk, in sicer tako pred drugo svetovno vojno, ko je bila stranka še ilegalna organizacija, kot med njo, ter seveda po njej, ko je prišla na oblast in s svojim programom ter moralo "krojila" nadaljnjo uso- do žensk. Kakšne so bile teoretske osnove za reševanje tega vprašanja in kakšna je bila potem sama praksa, avtorica s pomočjo obširne literature in arhivskih virov ugotavlja v vsej knjigi.

Enakopravnost med spoloma je bila za ženske ena izmed ključnih točk programa KP, saj so jo ženske upravičile tudi v dogodkih med vojno. Glede na to, da so bile vse oblike združevanja žensk, razen organizacije Antifašistične fronte žensk, ukinjene, tretje temeljno poglavje knjige, poglavje z naslovom *Ženske, uresničevanje njihove enakopravnosti in Antifašistična fronta žensk Slovenije v obdobju 1945–1953*, govori predvsem o tej obliki ženskega aktivizma. Leto 1953, ko je bila organizacija razpuščena, je tudi leto, s katerim se študija Jerajeva formalno končuje. V resnici pa gre pri nekaterih navajanjih podatkov tudi dlje v čas.

V poglavjih, ki v knjigi sledijo, na primer *Mati in žena, Izobraževanje žensk, Zaposlena ženska, Ženska v političnem življenju*, je avtorica skušala ob primerih posameznih ženskih družbenih vlog in posameznih ženskih dejavnosti predstaviti konkretne spremembe, ki so jim bile Slovenke v letih po drugi svetovni vojni izpostavljene oziroma so jih same sprožile. Od tega, kakšen je bil pomen materinstva, kakšno je bilo življenje zaposlenih žensk, kako je potekalo njihovo izobraževanje in kolikšna je bila njihova zastopnost v politiki v socialistični Sloveniji. S tem je povezana tudi problematika, kako je država zaradi zaposlenosti žensk poskrbela za organizirano varstvo otrok in na primer za prehranjevanje vseh zaposlenih.

Ta poglavja lahko glede na pregledno prvo poglavje knjige berem primerjalno. Avtorica je na primer s pomočjo dobro preučenih virov prišla do zanimivih sklepov, ki se včasih ne ujemajo z našimi uveljavljenimi predstavami o socialističnem obdobju. Navaja na primer, da se je število zaposlenih žensk po drugi svetovni vojni sicer izredno povečalo, vendar pa je hkrati zelo naraslo tudi število moških delavcev. Zato se odstotek zaposlenih žensk od vseh zaposlenih v obdobju 1945–1953 glede na predvojno dobo ni bistveno spremenil. V slovenskem prostoru je bilo tako v obeh obdobjih približno 30 % zaposlenih žensk.

Zanimiv je tudi podatek, da je bilo ustanavljanje otroških vrtcev v podjetjih z več zaposlenimi ženskami zakonsko urejeno že v času prve Jugoslavije, vendar pa lastniki podjetij zaradi premajhnih kazni tega niso upoštevali. Tako za večino otrok zaposlenih mater ni bilo prostora v varstvenih ustanovah in tudi v prvih osmih letih po vojni ni bilo nič bolje. Pač pa je bilo po vojni veliko narejenega za ustanavljanje šolskih kuhinj – teh namreč v prvi Jugoslaviji sploh ni bilo.

V letih 1945–1953 se je zelo izboljšala socialna zaščita zaposlenih delavcev, tudi delavk. Ponovno so bile uvedene nekatere socialne pravice, na primer pravica do plačanega porodniškega dopusta ali paketa z najnujnejšimi potrebščinami za dojenčka ipd., zakon-